

**REGIONALNA POLITIKA I ZNAČAJ KLASTERA ZA REGIONALNI
RAZVOJ**

**REGIONAL POLICY AND THE IMPORTANCE OF CLUSTERS FOR
REGIONAL DEVELOPMENT**

Stručni članak

*Prof. VŠ dr. Dragutin Funda**

*Leonardo Bošnjak, bacc.oec.**

*Goran Funda, struč.spec.comm.**

Sažetak

Uloga regija u nacionalnim ekonomijama značajno je promijenjena u suvremeno doba kao rezultat globalizacije i strukturnih prilagodbi. Razumijevanje tih promjena važno je za izradu regionalne ekonomske analize i programiranje regionalnog razvoja.

Kako je nacionalnim gospodarstvima sve teže sudjelovati u suvremenim globalizacijskim procesima, tako je na regionalnim razinama postavljena izuzetna odgovornost – biti karika gospodarskog lanca koja će otežavati ili olakšavati dugoročno održivi gospodarski rast i razvoj. Razvojnih izazova je sve više, a razvojne strategije sve su neizvjesnije. Pitanje regionalne konkurentnosti sve je značajnije u širim ekonomskim, ali i socijalnim okvirima.

Klaster omogućava povećanje konkurentnosti i inovacija. Sudionici klastera bolje su pripremljeni za suočavanje s pritiscima međunarodne konkurencije, zahvaljujući procesu zajedničkog učenja i suparništva koje pospješuje brzinu procesa i inovaciju proizvoda.

Ključne riječi: regija, regionalizacija, regionalna ekonomija, regionalni razvoj, regionalna politika, nova ekonomija, klaster.

** Veleučilište s pravom javnosti "Baltazar Zaprešić", E-mail: dfunda@bak.hr*

** Zagrebački holding, Zagreb, E-mail: leonardo.bosnjak@gmail.com*

** „Magof norme j.d.o.o.” Zaprešić, E-mail: goran.funda@gmail.com*

Abstract

The role of regions in national economies has changed significantly in modern times as a result of globalization and structural adjustments. Understanding these changes is important for developing regional economic analysis and programming for regional development.

As it is increasingly difficult for national economies to participate in contemporary globalization processes, at the regional level, it is an extraordinary responsibility to be a link in the economic chain that will hinder or facilitate long-term sustainable economic growth and development.

Development challenges are increasing and development strategies are increasingly uncertain. The issue of regional competitiveness is increasingly important in the broader economic and social contexts. The cluster enables increased competitiveness and innovation. Cluster participants are better prepared to cope with the pressures of international competition, thanks to a collaborative learning and rivalry process that enhances process speed and product innovation.

Key words: region, regionalization, regional economy, regional development, regional policy, new economy, cluster.

1. UVOD

Uloga regija u nacionalnim ekonomijama značajno je promijenjena u suvremeno doba kao rezultat globalizacije i strukturnih prilagodbi. Razumijevanje tih promjena važno je za izradu regionalne ekonomske analize i programiranje regionalnog razvoja. Pedesetih i šezdesetih godina prošloga stoljeća u razvijenim ekonomijama sve su vidljivije tendencije specijalizacije regija, a javljaju se i politike nacionalnih vlada usmjerene na poticanje regionalnog razvoja.

U osamdesetim i devedesetim godinama prošloga stoljeća nekolicina regija nisu bile zahvaćene dubokim globalizacijskim i strukturnim promjenama koje su uključivale promjene u međunarodnim tokovima roba, materijala, usluga, novca, itd. Na drugoj strani, promjene su imale značajan

utjecaj na interregionalnu i međunarodnu trgovinu te su rezultirale razvojem visoko specijaliziranih aglomeracija i novom geografijom industrijskih klastera, osobito u mega gradovima i nekim regijama koje su postale značajne na nacionalnom i međunarodnom tržištu.

U zadnje dvije dekade neke regionalne ekonomije postale su dominantne u nacionalnoj ekonomiji kao vodeće u tehnologiji i razvoju poduzetništva, dok mnoge druge regije od globalizacijskih procesa i strukturnih promjena nisu imale osobitih razvojnih koristi.

Mnoge su države posebnim politikama stimulirale vitalnost i uspješnost poduzeća i porast lokalne zaposlenosti i dohotka te utjecale na razvoj i adaptaciju posebnih politika za svladavanje poteškoća u restrukturiranju radi poboljšanja lokalnih (regionalnih) ekonomija. Suvremeno razdoblje obilježeno je stvaranjem novog konteksta za formuliranje regionalne politike koji se najčešće naziva *nova ekonomija*.

2. TEORIJSKE OSNOVE REGIONALNE POLITIKE

2.1. Regija i regionalizacija

Regija je specifičan oblik prostora koji objedinjuje mnoštvo prostornih razina i širok spektar društvenih sadržaja. Ona je područje koje se mjestom u društvenom gospodarstvu, proizvodnoj orijentaciji, raspoloživom bogatstvu, ostvarenom dohotku te povijesnom i kulturnom razvoju izdvaja kao posebna cjelina. (Maier, Tödting, 1996:15)

Regionalizacija ima svoj cilj i stratešku funkciju. Prilikom formiranja regija, odnosno procesa regionalizacije kako teorijski tako i praktički primjenjuje se mnoštvo kriterija: homogenost, gravitacija, funkcionalnost, prirodni čimbenici, samostalnost u političkom i ekonomskom pogledu, politički čimbenici, povijesne granice i slično. Primjena kriterija regionalizacije zavisi od društveno-ekonomskih odnosa, ciljeva razvojne i ekonomske politike i specifičnosti pojedinih zemalja (veličina područja, urbaniziranost, prirodna obilježja, itd.). Praksa pokazuje da su se podjele nacionalnog prostora najčešće vršile kombinacijom dvaju ili više čimbenika. Tipologija regija s aspekta razvijenosti nije jedinstvena. Najprisutnija je podjela na razvijene i nerazvijene regije. Budući da ipak postoji strukturalna heterogenost kako razvijenih tako i nerazvijenih regija u teoriji i praksi

nalaze se i drugi termini, primjerice, depresivne regije, prenapučene regije, depopulacijske regije, regije u zaostajanju i slično (Bogunović, 1991:17-21).

- ✦ Zaostale regije, nedovoljno razvijene regije i manje razvijene regije samo su neki od izraza kojima se označavaju zemlje ili regije kod kojih se očituje neusklađenost u razvoju ili slabija razvijenost pojedinih dijelova. Strukturu takvih gospodarski slabije razvijenih područja karakterizira nepostojanje ili početak industrijalizacije, visoki udio primarnog sektora i poljoprivrednog stanovništva te nerazvijen tercijarni sektor.
- ✦ Depresivne regije karakterizira razvijeni proces industrijalizacije, relativno mala zastupljenost primarnog sektora i razvijen tercijarni sektor. Gospodarsku strukturu takvih regija čine tradicionalne, ali i kapitalno intenzivne i statične industrije za kojima opada agregatna potražnja što vodi usporavanju dinamike rasta. Rješenje se nalazi u promjeni postojeće gospodarske strukture, privlačenju svježih čimbenika rasta, zaustavljanju odljeva kvalificirane radne snage, otvaranju prostora za novo zapošljavanje, itd.
- ✦ Regije u zaostajanju mogu se smjestiti između depresivnih i nerazvijenih po strukturnim obilježjima i po razini razvijenosti. Karakteristično za strukturu spomenutih regija jest udio primarnog sektora veći od prosjeka nacionalnog gospodarstva, kumulirani socijalni problemi i nepovoljnija socijalno-ekonomska struktura stanovništva.
- ✦ Prenapučene regije rezultat su procesa koncentracije ekonomskih aktivnosti na određenim prostornim točkama, procesa mehaničkog kretanja stanovništva ali i prirodnog kretanja stanovništva. Regionalna ekonomska politika može stimulirati kretanje stanovništva iz prenapučenih središta prema okruženju i na taj način ublažiti probleme tih regija.
- ✦ Depopulacijske regije nastaju uslijed smanjivanja prirodnog priraštaja i negativnih migracijskih tokova. Rezultat tih procesa je povećanje senilizacije što negativno determinira ekonomsku i biološku aktivnost stanovništva, ali i socijalnu sferu. Ishodište depopulacijskih procesa treba tražiti u dugoročnim nepovoljnim razvojnim procesima i u niskoj razini regionalne razvijenosti, u prirodnom položaju i resursima koji ne osiguravaju ekonomsku aktivnost uz otežanu komunikaciju s okruženjem

i u ograničenoj mogućnosti zadovoljavanja osobnih i kolektivnih potreba u odnosu na okruženje.

2.2. Regionalna ekonomija

Regionalnu ekonomiju obilježavaju i tvore društveni sustavi, geografski prostori, te socijalni i demografski fenomeni. Mnoštvo pristupa određenim društveno-ekonomskim pojavama uvelike je posljedica razlika u samim problemima kao i njihove prisutnosti u različitim sredinama. Različiti pristupi determinirali su razvoj regionalne ekonomike kao znanstvene discipline i onemogućili stvaranje jedne opće regionalne teorije.

Neraspoređenost, oskudnost i slaba mobilnost resursa u fokusu je istraživanja regionalne ekonomike. Regionalna ekonomija je proučavanje s gledišta ekonomike, različitosti i međudnosa područja u prostoru, nejednako i nesavršeno mobilnih resursa, s posebnim naglaskom na primjeni u planiranju društvenih kapitalnih investicija za ublažavanje društvenih problema prouzrokovanih ovim okolnostima.

Bogunović (1991.) regionalnu ekonomiju definira kao znanstvenu disciplinu koja s ekonomskog stajališta izučava na individualno obilježenim i definiranim prostorima-regijama i u prostornoj interakciji sadržaje i procese u svrhu traženja rješenja za mobilnost i optimalnu alokaciju resursa, te na toj osnovi maksimiranje blagostanja. Univerzalan sadržaj regionalne ekonomike čini regionalna gospodarska struktura i regionalna ekonomska politika. Regionalna gospodarska struktura čini u cjelini gledano ekonomsku stvarnost regija odnosno uključuje interregionalne odnose. Regionalna ekonomska politika predstavlja aktivan odnos prema strukturi gospodarstva na način da se procesi strukturne transformacije usmjeravaju i stimuliraju, kao i otvaranje regije za tržišnu mobilnost i alokaciju čimbenika. Cilj regionalne ekonomske politike jest povećanje blagostanja regije. U tu svrhu ona mora biti komplementarna s globalnom ekonomskom politikom.

2.3. Regionalna politika i ekonomski razvoj

Pojam politika u ekonomskoj sferi označava skup instrumenata, mjera i aktivnosti kojima je svrha ostvariti unaprijed utvrđeni cilj. Na učinkovitost politike utjecaj ima vremenski horizont, egzogene determinante, stručnost,

sposobnost i kompetencije nositelja ekonomske politike, itd. Regionalna politika jest djelovanje države na ekonomske procese unutar jedne regije radi ispravljanja tržišne alokacije. Regionalnu politiku također možemo promatrati kao politiku regionalnog razvoja koja se odnosi na regionalni pristup razvoju cjelokupnog nacionalnog gospodarstva.

Politika regionalnog razvoja ističe koristi koje donose dva temeljna cilja regionalne politike. S jedne strane to je povećanje učinkovitosti nacionalnog gospodarstva, dok je s druge strane uravnotežen razvoj pojedinih područja. Suvremena regionalna politika ili politika regionalnog razvoja na taj način objedinjuje dvije politike - regionalnu i razvojnu (Skupina autora, 2003:6).

Regionalna politika svoje opravdanje nalazi u sljedećim činjenicama:

- ✦ Regionalni neskladi uzrokuju ukupnu retardaciju rasta i razvitka, kao i slabljenje funkcija tržišta u okviru i između regija/država. Rezultat toga je zatvaranje narušenih regionalnih struktura i slabljenje integracijskih veza.
- ✦ Nacionalna i integracijska gospodarstva agregati su regionalnih gospodarstava, tako da naglašene regionalne disproporcije i nepostojanje konzistentne regionalne politike smanjuje ekonomsku učinkovitost na globalnoj razini. Nužno da se otklone prepreke dinamičnom rastu i razvitku regija kako bi došlo do akceleracije rasta na globalnim razinama.
- ✦ Upravljanje resursima (prirodnim, proizvodnim i demografskim) kao i njihovo učinkovito korištenje najbolje se može ostvariti na regionalnoj razini.
- ✦ Uvažavanje regionalne ekonomske politike, te njena komplementarnost sa granskim i globalnim razvitkom stabilizacijski djeluje na gospodarski i pravni sustav i uvjetuje razvitak političkih procesa i tržišne demokracije (Bogunović, 2001:161).

Maier i Tödtling (1996: 170-174) navode tri razloga koja opravdavaju regionalnu politiku - ekonomski, društveni i ekološki. Ekonomski argument temelji se na zadatku regionalne politike da usmjeri državne investicije u regije u kojima se mogu očekivati najveći prihodi. Društveni argument odnosi se na osiguranje odgovarajućeg životnog standarda građana. Ekološki

argument odnosi se na očuvanje okoliša na način da regionalna politika, primjerice, usmjerava nove proizvodnje u područja koja nisu preopterećena. Cilj regionalne politike jest ravnomjerniji regionalni razvoj u svrhu ostvarenja razvoja države. Ravnomjerniji regionalni razvoj treba shvatiti kao dugoročan proces smanjivanja izraženih razlika između bogatih i siromašnih regija na temelju aktiviranja raspoloživih potencijala. Navedeni pristup uravnoteženju razvoja odbacuje ideju o niveliranju, koja podrazumijeva zaustavljanje razvoja razvijenih regija, dok ih slabije razvijene ne dostignu. Razvoj treba ostvariti upravo većom dinamikom rasta slabije razvijenih regija, ne zapostavljajući nipošto razvoj razvijenih regija.

2.3.1. Mjere regionalne politike

Regionalna politika usmjerena je na uklanjanje regionalnih nesklada. U tu svrhu postavlja određene ciljeve. Za ostvarenje zadanih ciljeva nužne su adekvatne mjere. Pod mjerom podrazumijeva se svaki čin države koji mijenja uvjete djelovanja gospodarskih subjekata. Tradicionalni pristup regionalnoj politici karakteriziraju mjere intervencionističke prirode, kao što su subvencije, beneficije, posebne dotacije i drugi oblici centralne državne intervencije, koje su uglavnom namijenjene određenim gospodarskim granama. Unatoč visokim uložnim sredstvima nisu uspjele potaknuti gospodarski i društveni razvoj te dati očekivane rezultate.

Mjere regionalne politike danas su usmjerene ka stvaranju pogodnog poslovnog okruženja, razvoju podržavajuće gospodarske infrastrukture, podizanju razine tehnološkog i inovativnog razvoja i ulaganju u nova znanja što koristi svim poduzećima i gospodarskim sektorima.

Prema Maieru i Tödtingu (1996: 174-179) mjere regionalne politike mogu se klasificirati u:

- ✦ informiranje i savjetovanje poduzeća (primjerice o novim tehnologijama i inovacijama), stanovništva (primjerice o mogućnostima obrazovanja ili ponude radnih mjesta) i regionalnih ili lokalnih institucija
- ✦ financijski poticaji poduzećima (primjerice, usvajanje novih tehnologija ili stvaranje novih radnih mjesta), stanovništvu (primjerice, obrazovanje) i regijama (primjerice, razvojni projekti)

- ✦ izgradnja infrastrukture (primjerice, prometna i telekomunikacijska infrastruktura, tehnološki parkovi, stanovi, obrazovne i kulturne institucije)
- ✦ administrativne i regulativne mjere, odnosno utvrđivanje zakonodavnog okvira za poslovanje poduzeća i koordinaciju regionalnih institucija.

2.3.2. Pristupi mjerama regionalne ekonomije

Tri su pristupa mjerama regionalne politike: centralno inicirani, pristup lokalnom razvoju sa stajališta privatnog poduzeća, te lokalno i regionalno iniciran proces razvoja (Fröhlich, 1999:2-8).

Centralno inicirani pristup ili pristup «odozgo» najviše se koristio nakon II. svjetskog rata. Obilježja su mu centralna distribucija investicija u javnu infrastrukturu, prostorne diferencijacije olakšica za poduzetnike, te redistributivna regionalna politika. Nedostaci ovog pristupa posljedica su nefleksibilnosti središnje vlasti i nedovoljnog poznavanja lokalnih specifičnosti, nesposobnosti da se uzmu u obzir lokalne razvojne potrebe, te da se lokalni resursi mobiliziraju i koordiniraju.

Pristup mjerama lokalne razvojne politike sa stajališta privatnog poduzeća temelji se i na «mikro» i na «makro» argumentima. S jedne strane poduzetnik najbolje može identificirati nove tržišne mogućnosti, te investirati resurse, dok s druge strane mora postojati prikladna mobilnost roba, usluga i proizvodnih čimbenika da bi nestali neskladi u prostornom razvoju. Ovaj pristup međutim ne uvažava procese koji se odvijaju između razine poduzeća i državne razine.

Lokalno i regionalno iniciran proces razvoja ili pristup «odozdo» karakterizira ključna uloga unutarnjih ili lokalnih čimbenika. Okrenut je ponajprije lokalnom stanovništvu i lokalnim razvojnim problemima. Za razliku od pristupa razvoju «odozgo», regiji i lokalitetu pridaje se veći značaj u smislu: upravljanja razvojem, iniciranja i koordiniranja razvojnih programa, odlučivanja o financiranju razvoja, predlaganju i provedbi mjera u cilju pospešivanja razvoja.

2.3.3. Nositelji regionalne ekonomije

Za učinkovitu provedbu mjera regionalne politike nužno je definirati nositelje na svim razinama. Nositelji moraju biti u potpunosti definirani i uspostavljeni odgovarajući odnosi među njima. Mogu se grupirati u tri skupine: zakonodavni i upravni organi vlasti, političke organizacije, te gospodarski subjekti i institucije (Fröhlich, 2001:12-13).

U prvu skupinu, ubrajaju se organi s državne, županijske, gradske i općinske razine. Primjerice, Hrvatski Sabor, različita ministarstva, te razne skupštine, vijeća i uredi. Bitno je da postoji dobra koordinacija i dvosmjerna vertikalna i horizontalna komunikacija.

Drugu skupinu čine političke organizacije i institucije koje oblikovanjem učinkovitog regionalnog razvoja ostvaruju i svoje ciljeve (političke stranke, sindikate, udruge građana, međunarodne organizacije i njihove urede, crkvene institucije, znanstveno-istraživačke institucije, itd).

U trećoj skupini nalazimo gospodarske subjekte i institucije odnosno najširi spektar nositelja razvoja. Možemo ih razvrstati u tri podskupine: gospodarski subjekti (trgovačka društva, obrtnici, poljoprivrednici, individualni poduzetnici, itd.), predstavnici financijskog dijela gospodarstva (domaće i strane banke, štedionice, osiguravajuća društva, itd.) i podupiruće institucije (gospodarske i obrtničke komore, konzultantske organizacije, razvojne agencije, itd.).

3. ZNAČAJ KLASTERA ZA GOSPODARSKI RAZVOJ

3.1. Definicije i vrste klastera

Klaster je oblik strateškog saveza odnosno grupa srodnih poduzeća ili udruženja proizvođača iz jedne grane, uključujući i proizvođače sirovina, vladine i nevladine organizacije, znanstvene i obrazovne institucije, koje tako udružene rješavaju zajedničke probleme i, unaprjeđujući poslovanje, postižu uspjeh u određenom segmentu djelatnosti te natprosječnu konkurentnost.

Inicijative za formiranje klastera su strateške odluke poduzeća koje želi tržišno, konkurentno i isplativo gospodarsko poslovanje. Klasteru pristupaju oni koji su prepoznali svoj poslovni interes kroz povećanje konkurentnosti

proizvoda na tržištu, ostvarivanje uvjeta za proširenje tržišta, bolje i učinkovitije korištenje resursa, iniciranje i podršku kooperaciji između poduzeća, obrazovnih i razvojnih institucija te povezivanje s fondovima za financiranje novih projekata. S obzirom da klasteri usko surađuju s izvršnom vlasti, poduzeća na taj način dobivaju i mogućnost većeg utjecaja na unaprjeđenje zakonodavnog i institucionalnog okvira za poslovanje, otklanjanje administrativnih i drugih barijera, a time i na unaprjeđivanje konkurentnosti.

Kroz udruživanje u klastere definira se kvaliteta, kvantiteta i kontinuitet proizvoda, praćenje zahtjeva tržišta i način zadovoljenja kupca.

Uspjeh klastera počiva na uzajamnom povjerenju i poštivanju načela. Klaster je dugoročan projekt, i kao takav složen.

Geografski opseg klastera može se kretati u rasponu od jednog grada, regije, do države ili čak mreže susjednih država. Struktura klastera različita je i zavisi od broja članova zainteresiranih za razvijanje zajedničke strategije. Razvoj malog poduzetništva modelom klastera zaslužuje posebnu pozornost. Pokazao se praktičnim posebno u zemljama koje imaju tradiciju u podršci razvoju malih i srednjih poduzeća.

Poduzeće koje u području svojega djelovanja želi nadmašiti konkurente, mora pronalaziti mjere kojima će to ostvariti. Mjere mogu biti: kvaliteta, minimalni troškovi, minimalno trajanje, maksimalna ili dovoljna proizvodnja (Hauc, 2007). Potpomaganje razvoja klastera omogućava povećanje konkurentnosti i inovacija. Sudionici klastera su bolje pripremljeni za suočavanje s pritiscima međunarodne konkurencije, zahvaljujući zajedničkom učenju i suparništvu koje omogućava brzinu procesa i inovaciju proizvoda.

Ostvariti konkurentnost poduzeća, pa i gospodarski razvoj područja na kojima ona djeluju, moguće je projektima koji se temelje na novim znanjima, vještinama i inovacijama. To je moguće međusobnim povezivanjem poduzeća, njihovih dobavljača i potrošača u klastere (Kolaković 2006).

Klaster je oblik udruživanja i organiziranja gospodarskih subjekata. Najveći svjetski stručnjak na području klastera, Michael Porter, definirao je klastere kao geografski koncentrirana međusobno povezana poduzeća, specijalizirane dobavljače, pružatelje usluga, poduzeća iz srodnih industrija i pripadajućih institucija (primjerice, sveučilišta, agencije za normizaciju,

trgovačka udruženja i slično), koje se međusobno nadmeću na određenom polju, ali također i surađuju (Porter, 1990).

Klasteri su skupina međusobno povezanih industrija. Dva su ključna elementa koja ih determiniraju. Prvi i najvažniji jest povezanost poduzeća u klasteru kroz međusobne poslovne odnose. I drugi, skupina uzajamno povezanih poduzeća smještena je u neposrednoj blizini. Klasteri su, dakle, industrijske i/ili geografske koncentracije međusobno povezanih poduzeća i institucija na određenom području ili između više područja (Dragičević, 2013:17).

Temeljni cilj organiziranja poduzeća u klaster je povećanje konkurentnosti svakog poduzeća unutar klastera, i na taj način klastera u cjelini. Klaster inicijative su organizirane regionalne sektorske mreže između ekonomskih partnera sa ciljem poboljšanja inovativnosti i međunarodne konkurentnosti. Drugim riječima, klaster inicijative jesu alati pri kreiranju inovacijskih politika.

Analiza klastera nije nikakva inovacija u teoriji regionalnog razvoja. Za razumijevanje klastera potrebno je poznavati djelovanje industrijskih i regionalnih uvjeta i trendova. Analiza klastera i politika može se promatrati kao primjena skupa različitih teorijskih doprinosa o tome kako geografija pomaže u stimuliranju ekonomskog rasta i promjene (Dragičević, 2012:70).

Vrste i sadržaji klaster politika značajno se razlikuju od zemlje do zemlje.

Razlikujemo tri tipa:

- ✦ prvi se bavi jačanjem klasterskih odnosa na tri razine: između samih industrija unutar klastera, jačanjem veza s istraživačkim institucijama, i na kraju s državnim agencijama poput regionalnih razvojnih agencija i slično
- ✦ drugi je više usmjeren na istraživanje i razvoj kako kroz međusobnu suradnju samih kompanija unutar klastera, tako i kroz suradnju poduzeća i istraživačkih organizacija
- ✦ treći tip koncentriran je na poticanje poslovne suradnje između poduzeća bez obzira je li ta suradnja s institucijama za istraživanje i razvoj, ili se ona provodi na horizontalnoj razini između konkurentskih poduzeća odnosno vertikalno između poduzeća koje surađuju na načelu povećanja vrijednosnog lanca (value chain).

Dvije su vrste izgradnje klastera, odnosno temeljni pristupi u izgradnji klastera: *Top down* ili "Od vrha prema dnu" i *Bottom up* ili "Od dna prema vrhu". *Top down* ili *Od vrha prema dnu* je model klastera koji je najviše razvijen u tranzicijskim zemljama. Multinacionalne kompanije u nastojanju da prodube i prošire kooperacijski temelj međusobno su povezale i organizirale domaće gospodarske subjekte. Taj je proces umjetan i obično traje nekoliko godina. Ako postoji stvarna mogućnost za utemeljenje klastera, koja nije preuzeta od poslovnog sektora, tada ima smisla da država potiče inicijativu stvaranja klastera u smjeru od vrha prema dnu. Kod pristupa od vrha prema dnu važno je da vlada uključi odgovarajuće, srodne institucije, u inicijativu kao što su institucije za trening, istraživanje i razvoj i slično. Nakon što proces krene, vlada se može vratiti na prvobitnu ulogu osiguravatelja povoljnih uvjeta i moderatora, dok srodne institucije, zajedno s ljudima iz biznisa, povezuju njihove ovlasti i inovativnu snagu kako bi se uspostavio klaster.

Bottom up ili *Od dna prema vrhu* je model koji je više zastupljen u razvijenim zemljama. Kad poticaj za stvaranje klastera dolazi od biznis sektora uloga države može se ograničiti na moderatora (predsjedatelja). U takvim slučajevima vladini sudionici moraju prihvatiti već postojeće inicijative; trebali bi omogućiti takve uvjete u kojima bi se snage gospodarskog sektora mogle razvijati i stvoriti odgovarajuću strukturu klastera.

Razlikujemo nacionalne, međunarodne i regionalne klastere. Nacionalni se klasteri formiraju na razini nacionalnih ekonomija sa ciljem povećanja ekonomske učinkovitosti i konkurentske sposobnosti, što je posebno važno za nastup na stranom tržištu. Međunarodni klasteri u uvjetima globalizacije su novi oblik poslovne suradnje, i novi trend međunarodne ekonomije.

Prednosti klastera jesu: povećanje proizvodnje i zapošljavanja, inovacijski zamah, poboljšanje kvalitete i produktivnosti, povećanje izvoza, bolje korištenje potencijala. Neki od nedostataka klastera jesu: mala podudarnost struktura i poslovne kulture partnerskih poduzeća, nedostatak pravnih i financijskih mogućnosti, nedostatak stručnosti, niska razina povjerenja, nedostatak znanja, neuključivanje suradnika, nedostatak neformalne povezanosti, nerealna očekivanja.

3.2. Uloga i značenje klastera

Klasteri (grozdovi) poduzeća svrstanih u istu djelatnost, ili u više komparativnih djelatnosti, kreiraju organiziranost, razvoj, tržišno-marketinške pothvate i slično u jednoj regiji ili više usko povezanih regija, doprinose bržem razvoju poduzeća i primjeni suvremenih metoda rada. Na taj način ekonomija regije dobiva konkurentske prednosti. Ekonomska politika vlasti u svakoj regiji preferira otvorenost regije za investiranje i poslovne poduhvate na internacionalnom temelju.

Klasteri povezuju tehnologije, industrije i uopće ekonomiju dviju regija ili čak više regija iz više zemalja. To može biti u okviru područja poslovanja (tekstil, drvo, metal i druge), u kojima se malo i srednje poduzetništvo razvija koristeći komunikacije, tehnologije i strane investicije iz drugih regija. Što je lokalna ekonomija otvorenija, a njezina ekonomska politika i mjere podobnije, privlačenje poduzetnika i njihovog kapitala bit će učinkovitije. Temelji za iniciranje razvoja klastera mogu biti: strategija klastera u skladu s tržišnim mogućnostima, institucionalni čimbenici i potrebe klastera, odgovornost vlasti za razvoj klastera.

Vlada i asocijacije (komore, udruženja) pomažu razvoj klastera kroz uspostavljanje veza, odnosa i dijaloga tako da iz toga nastaju kooperacije među poduzećima i između mreža malih poduzeća, javnog sektora i nevladinih organizacija. Sve se događa na lokalnoj i regionalnoj razini. Ujednačavaju se inicijative i ciljevi, kreiraju kreditne linije, udruženje kapitala, angažiraju sponzori, uspostavlja sustav obrazovanja, itd.

Klaster kao specifična mreža povezanih subjekata vrlo brzo mijenja tržišne procese u regionalnim okvirima, jer kolektivne akcije sudionika u klasterima po sustavu grozdova ubrzavaju marketinške učinke u odnosu na dobavljače, kupce i uopće kanale distribucije. Istovremeno, ubrzava se specijalizacija malih poduzeća i njihovo svrstavanje u ekonomske skupine i poslovne branše.

Ciljevi i učinci klasterskog pristupa jesu: podizanje konkurentnosti putem povezivanja poduzeća i institucija tako da oni mogu uspješnije uklanjati prepreke razvoju - povećanju produktivnosti, razvoju marketinga, prodaje, itd.; konkurentnost je sposobnost poduzeća/regije/države da svoje proizvode ili usluge prodaje u konkurenciji s drugim poduzećima iz drugih zemalja, na održivoj razini profitabilnosti, kontinuirano tijekom dužeg

vremenskog razdoblja; iskustvo pokazuje da sve strane sektora - privatni i javni - trebaju surađivati; poboljšanje suradnje među poduzećima jača njihovu konkurentsku sposobnost; grupe poduzeća lakše mogu dostići kvalitetna i opće prihvatljiva rješenja; grupe poduzeća mogu lakše doći do razumijevanja, pomoći i podrške relevantnih institucija; razmjenom iskustava poduzeća mogu mnogo naučiti jedna od drugih; grupe poduzeća mogu lakše osigurati usluge eksperata (marketing, tehnologija, dizajn, itd.).

4. STRATEGIJE RAZVOJA KLASTERA

Klasteri su postali jedan od ključnih pojmova u novim razvojnim inicijativama, strategijama i politikama u posljednjih nekoliko godina ne samo u Europi, već i u svijetu. Europska unija je 2000. godine u Lisabonskoj strategiji (<http://www.ijf.hr/pojmovnik/lisabon.htm>, pristupljeno: 8. studenoga 2019) utvrdila da bi Europa trebala postati svjetski najkonkurentnija i dinamična ekonomija zasnovana na znanju. Mobiliziranje potencijala regionalnih klastera ključni je moment za dostizanje ambicioznih ciljeva definiranih u strategiji.

U današnje vrijeme regije i regionalna poduzeća sve više se suočavaju s izazovima globalnog tržišta. Konkurentnost regija nije uvjetovana samo pojedinim poduzećima, već sve više inovativnim aktivnostima cijelih industrija i sektora. Očekivanja i potencijalne koristi od klaster inicijativa za poduzeća i regije dodatni su poticaj vladama i ostalim javnim čimbenicima da se uključe u promicanje klusterskih politika. Dobro razvijeno okrupnjavanje međusobno povezanih poslova unaprjeđuje tri vrlo važna čimbenika. Ono *povećava produktivnost* (kroz proces specijalizacije, pristup informacijama, međusobni sinergijski učinak umreženih poduzeća i bolji pristup javnim dobrima), *ubrzava proces inovacija* (kroz zajednička istraživanja i razvoj, jačanje konkurencije) i *stvara nove poslovne formacije* (kroz popunjavanje tržišnih niša i proširenje granica klaster mape).

Strategije razvoja klastera su relativno ujednačene. Tamo gdje postoje razlike one su neznatne. Oblici podrške iz okruženja (porezna politika, pravni okvir, operativna administracija, uspostavljanje povoljne klime za poduzetništvo, obrazovni procesi, informacijska podrška), svuda su približno istog karaktera. Različito može biti, primjerice, u višedimenzionalnosti mjera i financijskoj snazi podrške. Programi razvoja klastera obuhvaćaju poticanje

suradnje među poduzećima unutar sektora, utvrđivanje potrebnih informacija, povezivanje poduzetnika, poticanje rada asocijacija, pokretanje raznih mehanizama sustava. Osim podrške važne za vanjske poslovne procese, oblici podrške unutar sektora vode također ka implementaciji strategije razvoja klastera.

Korištenje saznanja o dobrim strategijama razvoja klastera u svijetu, i uspješnim rezultatima njihovog ostvarivanja, doprinose da se u svim novim slučajevima uspostavljaju dobra rješenja njihovog rada i razvoja. Unatoč tome, javljaju se i razlike u razvoju klastera najčešće zbog različitog stupnja razvijenosti regija, razina uključivanja vlade u model razvoja malih i srednjih poduzeća, snage industrijske baze, kritične mase ljudi poduzetničkog duha i zainteresiranosti nositelja čimbenika okruženja uopće.

U razvijenim zemljama lokalne i regionalne vlade iniciraju razvoj klastera i u tome uspijevaju s obzirom na dobro poznavanje ekonomskih procesa. U nerazvijenim i u malim zemljama poduhvati ove vrste poduzimaju se na razini države, naročito kad se zna da lokalne i regionalne vlasti nisu spremne poticati razvoj klastera. Sve je intenzivnija praksa gdje inicijative za klastere pokreću dvije zemlje tamo gdje to omogućava infrastruktura i okruženje u malograničnim odnosima.

Programi razvoja klastera mogu se fokusirati na razne odvojene načine ili njihove kombinacije:

- ✦ originalne klaster strategije koje zahtijevaju ekonomsku bazu sposobnu da, po dubini i širini, promovira razvoj identificiranog klastera podrškom informacijskim tijekovima, porasta interakcije među lokalnim firmama, promjenama (prilagođavanju) infrastrukture, razvoju ljudskih resursa, itd.
- ✦ presađene klaster strategije (transplant strategije) pokušavaju graditi strategije preko atraktivnih vanjskih poduzeća ili poticanja dobavljača drugih važnih poduzeća. Neke strategije se orijentiraju na tradicionalna poduzeća izvana, a ostale oslanjaju na snage lokalne ekonomije. Pri tome se često koristi politika udruženih snaga u pravcu jačanja veza između stranih investitora i lokalnih poduzeća.
- ✦ hibridna strategija, kad program uzima u obzir vanjske investitore ili kad tradicionalna strategija može uspješno kreirati kritičnu masu lokalnih snaga i poduzeća koje se mogu uključiti u više organskih programa. Uspješno okupljanje stranih i domaćih partnera često čini temelj razvoja

klastera. Strategije imaju prednosti i nedostatke. Optimalan pristup zavisi od postojeće ekonomske situacije i mogućnosti institucionalnih čimbenika na lokalnoj razini, kao i vještine kombiniranja razvojnih pothvata (Porter, 1998).

Posebnost klasterima, u pojedinim regijama u odnosu na druge klasterne i u drugim regijama, daju industrijske specifičnosti, tradicija i inovatorska dinamika. Također, razina uključivanja regionalne vlade i njezinih institucija ili agencija, pa i dostignuta razina spoznavanja i prihvaćanja ovakvog modela razvoja malog i srednjeg poduzetništva, utječu na prepoznatljivost pojedinih klastera. Potreba učesća lokalne ili regionalne vlade u razvoju klastera malih poduzeća je veća nego u drugim razvojnim poduhvatima. I to zbog činjenice da se na temeljima ovog modela osim izgradnje infrastrukture javlja početak rada većeg broja sasvim novih poduzeća iz odabranih sektora. To sve skupa izaziva visoke troškove izgradnje, visok rizik ulaska u biznis i uspostavljanje snažne konkurencije poduzećima s tradicijom. Navedene specifičnosti zahtijevaju ozbiljne istraživačke i plansko-razvojne poduhvate da bi se donijele ispravne odluke u cilju dugoročne opravdanosti ulaganja i minimizacije naznačene nepovoljnosti.

5. RAZVOJ REGIONALNIH KLASTERA

Konkurentnost nacionalnog gospodarstva u cjelini proizlazi iz konkurentne sposobnosti nacionalnih industrija. Za svaku zemlju postoje zajednički čimbenici koji, utječući na konkurentnost lokalnih i regionalnih industrija, neizravno određuju ukupnu konkurentnu sposobnost nacionalnog gospodarstva. Tim čimbenicima bavi se i regionalna politika, pa se može govoriti o isprepletenosti regionalne politike i politike konkurentnosti.

Regionalna politika podrazumijeva programsku i financijsku koordinaciju sektorskih politika na regionalnoj razini. Suvremena regionalna politika pridaje strateško značenje industrijskom restrukturiranju i drugim strukturnim prilagodbama u regijama koje zaostaju u razvoju. Pojedine mjere regionalne politike vrlo se intenzivno primjenjuju i u razvijenim regijama, kako bi se i dalje podizala razina njihove gospodarske i tehnološke konkurentnosti.

Prema Krugmanu (1991) geografski raspored ekonomskih aktivnosti nastaje kao rezultat odnosa između tzv. centripetalnih sila koje potiču

okrupnjavanje ekonomskih aktivnosti, odnosno aglomeraciju i tzv. centrifugalnih sila koje ograničavaju proces aglomeracije. Centripetalne sile jesu: efekti veličine tržišta, razvijena tržišta rada, prave pozitivne eksternalije. Centrifugalne sile čine nepokretni čimbenici proizvodnje, zemljišne rente i prave negativne eksternalije. Za razliku od neoklasične teorije, modeli *Nove ekonomske geografije* daju jasna objašnjenja za rast regionalnih razlika, ali i za njihovo smanjivanje (slučaj kad su transportni troškovi izrazito niski pa se povećavaju). Konačan ishod ovisi o snazi centripetalnih i centrifugalnih sila. Ako prve nadvladaju, onda je geografska koncentracija, odnosno porast razlika vjerojatan ishod. U slučaju jačih centrifugalnih sila, može se očekivati smanjenje regionalnih razlika.

Poduzeća i institucije povezane u klastere imaju neke značajne karakteristike. Jedna od njih jest lokacijska blizina, koja znači da svi sudionici klastera moraju biti dovoljno blizu u prostoru. Druga značajka su međusobne povezanosti koje znače da njihove aktivnosti moraju dijeliti zajednički cilj. Sljedeća je interakcija koja znači da su svi sudionici blizu i da je neophodna njihova aktivna interakcija. Četvrta karakteristika jest kritična masa koja znači da je neophodan dovoljan broj sudionika koji će imati značajan utjecaj na poslovanje poduzeća.

Europska komisija posebnu pozornost daje podrškama razvoja klastera. Osiguranje podataka o klasterima, formiranje mnogih privatno-javnih istraživačkih grupa fokusiranih na klastere i podrška regionalnim inicijativama za klastere, postaju bitnim ulogama Europske komisije. Strategijom Europa 2020 potiče se konkurentnost gospodarstva i jačanje inovativnog potencijala i tehnološkog razvoja povezivanjem sa sveučilištima i istraživačkim centrima radi komercijalizacije znanstvenih dostignuća.

U okviru *Europe 2020* važne su dvije inicijative: inovacijska unija (Innovation Union), raspoloživo na http://ec.europa.eu/research/innovation-union/index_en.cfm, pristupljeno: 6. studenoga 2019, i pametna specijalizacija (Smart specialisation, raspoloživo na http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/informat/2014/smart_specialisation_en.pdf, pristupljeno: 6. studenoga 2019), Inovacijska unija temelji se na znanju, stvaranju inovacija za tržište i partnerstvu na temelju inovacije. Potiče se suradnja poslovne i akademske zajednice na razvoju novih nastavnih planova za inovacijske vještine, istraživački projekti u javnom sektoru i financiranje društvenih (socijalnih) inovacija. Pametna

specijalizacija podrazumijeva identifikaciju jedinstvenih obilježja i potencijala svake zemlje i regije, isticanje konkurentskih prednosti, okupljanje regionalnih dionika i sredstava oko vizije budućnosti utemeljene na izvrsnosti te jačanje regionalnih inovacijskih sustava i povećavanje razmjene znanja.

6. ZAKLJUČAK

Regionalna ekonomija i regionalna politika područja su koja obuhvaćaju temeljne teorijske postavke istih i upućuju na daljnja razmatranja aktualnih problema i izazova. U globalnim ekonomijama, konkurentnost ovisi o sposobnosti iskorištavanja raspoloživih znanja, vještina i poduzetničke kreativnosti. Regije igraju ključnu ulogu u mobilizaciji tih resursa,

Globalizacija treba regionalizaciju kako bi se mogla ugraditi u lokalne okvire. Temeljni je cilj ostvariti cjeloviti regionalni razvoj u okviru ukupnog razvoja zemlje. Politika regionalnog razvoja mora biti usmjerena na učinkoviti razvoj pojedinih regija na način da osigura niz povoljnih uvjeta za prijenos znanja, tehnologije, poduzetništva, financijskih sredstava i, kroz to, postizanje cjelokupnog razvoja nacionalnog gospodarstva. Potrebno je takvo upravljanje regionalnim razvojem koje će usmjeravati, mijenjati i kontrolirati gospodarsko i društveno stanje kako bi se omogućilo svojevrsno korigiranje stanja nastalog pod utjecajem dinamičnog tržišnog mehanizma.

Kako je nacionalnim gospodarstvima sve teže sudjelovati u suvremenim globalizacijskim procesima, tako je na regionalnim razinama postavljena izuzetna odgovornost – biti karika gospodarskog lanca koja će otežavati ili olakšavati dugoročno održiv gospodarski rast i razvoj. Razvojnih izazova je sve više, a razvojne strategije sve su neizvjesnije. Pitanje regionalne konkurentnosti sve je značajnije u širim ekonomskim, ali i socijalnim okvirima.

Koncept klastera prepoznat je kao važan pokretač konkurentnosti i inovativnosti, a samim time i gospodarskog razvoja regije/države u kojoj se nalazi. Povezivanjem poduzeća u klastere i suradnja s pratećim obrazovnim i znanstvenim ustanovama te državnim tijelima, može dovesti do stvaranja sinergijskog učinka te povećati konkurentnost subjektima koji se nalaze unutar klastera za razliku od onih koji u istom okruženju djeluju samostalno.

Za kvalitetnu uspostavu, a kasnije i funkcioniranje klastera, ključna je pretpostavka razvoj društvenog kapitala, spremnost na kooperaciju i međusobno povjerenje između partnera (Barilović, Funda, 2010:42).

Upravljanje klasterima treba stvoriti kritičnu masu informacija, znanja, vještina i tehnologija kako bi se omogućilo grupama poduzeća da sagledaju nove organizacijske modele i njihove poslovne mogućnosti. Stalno treba investirati u umreženo upravljanje i izgradnju socijalnog kapitala, povećavati produktivnost kroz zajedničko komuniciranje i informacijske veze, povećavati inovativnost kroz zajednička istraživanja i razvoj, povećavati otvorenost, kako bi se omogućilo novim članovima klastera da donesu novo znanje, resurse, tehnologiju, iskustvo i veze s međunarodno umreženim strukturama.

LITERATURA

1. Barilović, Z., Funda, D., 2010. Klasteri kao čimbenik gospodarskog razvoja, u časopisu za teoriju i praksu menadžmenta «Lider», br. 15. – 16., str. 39. – 42., Novi Sad: CEKOM d.o.o.
2. Bogunović, A., 1991. Regionalna ekonomika, Zagreb, Narodne novine.
3. Bogunović, A., 2001. Ekonomske integracije i regionalna politika, Zagreb: Mikrorad.
4. Dragičević, M., 2012. Konkurentnost projekt za Hrvatsku, Zagreb: Školska knjiga.
5. Dragičević, M., 2013. Klasteri i politike razvoja klastera, Zagreb: Ekonomski fakultet sveučilišta u Zagrebu.
6. European Commission. Innovation Union a Europe 2020 Initiative, 2014. Bruxelles, European Commission, raspoloživo na http://ec.europa.eu/research/innovation-union/index_en.cfm. [6. 11. 2019.]
7. European Commission. National/regional innovation strategies for smart specialisation (RIS3), Cohesion Policy, 2014-2020.. 2014. Bruxelles, European Commission, raspoloživo na http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/informat/2014/smart_specialisation_en.pdf. [6. 11. 2019.]
8. Fröhlich, Z., 1999. Konceptija regionalnog gospodarskog razvitka Republike Hrvatske, Zagreb, Zagreb: Ekonomski institut Zagreb.
9. Hauc, A., 2007. Projektni menadžment i projektno poslovanje. Zagreb: M.E.P. Consult.
10. Kolaković, M., 2006. Poduzetništvo u ekonomiji znanja, Zagreb: Sinergija.
11. Krugman, P., 1991. Geography and Trade, Cambridge: MIT Press.
12. Lisabonska strategija, <http://www.ijf.hr/pojmovnik/lisabon.htm>. [8. 11. 2019.]

13. Maier, G., Tödting, F., 1996. Regional - und Stadtökonomik 2, Wien, New York: Springer-Verlag.
14. Porter, M., 1990. The Competitive Advantages of Nations, New York: The Free Press.
15. Porter, M., 1998. Clusters and Competition: New Agendas for Companies, Governments and Institutions, Boston: Harvard Business School Press.
16. Skupina autora, 2003. Projekt: Podrška Ministarstvu za javne radove, obnovu i graditeljstvo u utvrđivanju regionalne politike Hrvatske, Zagreb: Institut za međunarodne odnose.